

The Desired Model of Decent Work in Economic Jurisprudence with a View to Human Rights

Sedigheh Mahdavianpour^{1*}

1. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Dashtestan Branch, Islamic Azad University, Dashtestan, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages:17-30

Article history:

Received: 16 Apr 2024

Edition: 16 Jan 2024

Accepted: 13 Aug 2024

Published online:27 Sep 2025

Keywords:

Decent Work, Economic Jurisprudence, Human Rights, Negation of Discrimination, Business.

Corresponding Author:

Sedigheh Mahdavianpour

Address:

Iran, Dashtestan, Islamic Azad University, Dashtestan Branch, Department of Islamic Studies.

Orchid Code:

Tel:

07734249121

Email:

ABSTRACT

Background and purpose: Today, decent work, in addition to having a significant economic aspect, is also of interest from a human rights perspective. For this reason, the present study seeks to search for the criteria of decent work in the field of economic jurisprudence by examining the opinions of jurists, verses, and narrations .

Materials and Methods: The method of the present article is analytical and descriptive, and the research tool is also library .

Ethical Considerations: Documented referencing and trustworthiness in the use of sources are considered by the authors of the article .

Findings: Decent work in economic jurisprudence and the opinions of jurists includes freedom of association within the framework of the principle of advice, prohibition of forced labor and forced labor without the consent of individuals, negation of relationships based on discrimination and injustice based on the principle of harmlessness, and non-employment of children based on the negation of hardship and hardship, which are also negated in the teachings of human rights.

Conclusion: The labor system in Islamic society requires the implementation of decent work in general in order to align with the teachings of human rights. On the other hand, workers, business people, and entrepreneurs need special support so that they can demand their changing rights and be a support for the independence and progress of Islamic society.

Cite this article as:

Mahdavianpour, S. **The Desired Model of Decent Work in Economic Jurisprudence with a View to Human Rights.** Economic Jurisprudence Studies. 2025.

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره هفتم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۴

الگوی مطلوب کار شایسته در فقه اقتصادی با نگاهی به حقوق بشر

صدیقه مهدویان پور^{۱*}

۱. استادیار، گروه معارف اسلامی، واحد دشتستان، دانشگاه آزاد اسلامی، دشتستان، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: امروزه کار شایسته علاوه بر اینکه سویه اقتصادی قابل توجهی دارد، از منظر حقوق بشر نیز مورد توجه است. به همین دلیل پژوهش حاضر در صدد است تا با بررسی آراء فقها و آیات و روایات، معیارهای کار شایسته را در عرصه فقه اقتصادی جست‌وجو کند.

مواد و روش‌ها: روش مقاله حاضر تحلیلی و توصیفی و ابزار انجام پژوهش نیز کتابخانه‌ای است.

ملاحظات اخلاقی: ارجاع‌دهی مستند و امانتداری در استفاده از منابع مورد توجه نویسندگان مقاله است.

یافته‌ها: کار شایسته در فقه اقتصادی و آراء فقها در برگیرنده آزادی شکل‌ها در چارچوب اصل نصیحت، منع کار اجباری و بیگاری بدون رضایت افراد، نفی مناسبات مبتنی بر تبعیض و بی‌عدالتی بر مبنای قاعده لاضرر و عدم به‌کارگیری کودکان بر مبنای نفی عسر و حرج می‌باشد که در آموزه‌های حقوق بشری نیز همین مناسبات نابرابر نفی شده است.

نتیجه: نظام کار در جامعه اسلامی نیازمند عملیاتی نمودن کار شایسته از جهت عمومی برای همسویی با آموزه‌های حقوق بشری است. از طرف دیگر، کارگران و اهل کسب‌وکار و کارآفرینان نیازمند حمایت خاص هستند تا بتوانند ضمن مطالبه حقوق در حال تغییر خود، پشتوانه‌ای برای استقلال و پیشرفت جامعه اسلامی باشند.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۷-۳۰

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۸

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۰۳/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۳

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۰۵

واژگان کلیدی:

کار شایسته، فقه اقتصادی، حقوق بشر، نفی تبعیض، کسب و کار.

نویسنده مسئول:

صدیقه مهدویان پور

آدرس پستی:

ایران، دشتستان، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دشتستان، گروه معارف اسلامی.

تلفن:

07734249121

کد ارکید:

پست الکترونیک:

۱. مقدمه

مسائل اقتصادی از جمله کار و کسب روزی حلال در اسلام حائز اهمیت است؛ اما طریقه و روش بدست آوردن سود و رفاه در اسلام بسیار متفاوت از سایر مکاتب است. به عنوان مثال، شیوه‌هایی نظیر ربا در اسلام منع و حرام اعلام شده است که خود نشانگر اهمیت کسب روزی حلال در آموزه‌های اسلامی است. به عبارتی دیگر، در مکتب اسلام برخلاف سایر مکاتب کسب سود و درآمد از هر طریقی مشروع نیست و بسیار مهم است که آثار و تبعات شیوه‌های کسب درآمد را بر زندگی اقتصادی و اجتماعی جامعه مدنظر قرار دهیم. بر مبنای شیوه مورد پذیرش اسلام باید گفت کسب شیوه‌های حلال و درآمدهای مشروع، هنگامی مؤثر و مفید است که اولاً بتواند باعث تولید و اشتغال در جامعه شود و دوماً منجر به نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی نگردد. بر مبنای همین رویکرد که مبتنی بر کسب و کار حلال می‌باشد، شیوه‌های ناسالم کار و تلاش و کسب ثروت، کمکی به پیشرفت اقتصاد اسلامی به شمار نمی‌رود، بلکه باعث تکاثر ثروت در نزد عده‌ای خاص و نابودی قشری ضعیف و ناتوان در جامعه می‌شود. در رأس این مسیر مبتنی بر عدالت و کسب و کار حلال آیه شریفه قرآن کریم دیده می‌شود که در این باره مؤمنان را چنین خطاب قرار می‌دهد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ». با این اوصاف، ربا به عنوان عامل نابودی مساوات مورد پذیرش اقتصاد اسلامی نیست و برعکس آن، شیوه‌های دیگری از جمله انفاق، زکات، خمس، قرض‌الحسنه و سایر شیوه‌های پسندیده شرعی مورد توجه است.

علاوه بر این در کار و تلاش، رعایت حال کسانی که به نحوی در آن کار مشارکت دارند یا از آن ذینفع هستند، حائز اهمیت است؛ به طوری که اگر انباشت ثروت از طریق اجبار دیگران، بیگاری یا بهره‌کشی و استثمار، به کار گماشتن زنان و کودکان که توانایی انجام کار خاصی را ندارند یا حتی به کار گماشتن افراد ناتوان صورت گیرد، مورد پذیرش دین اسلام نیست و همواره به عنوان راه‌های نامشروع شناخته می‌شوند. بر مبنای همین نگرش، فقه اقتصادی نیز شکل گرفته است که اصول و راهنمای مهمی که برگرفته از فقه و شریعت است، ارائه نموده تا بتواند عرصه کسب و کار را نه به عنوان یک هدف، بلکه بر مبنای «دنیا مزرعه آخرت است»، سامان دهد. اصول و قواعدی که امروزه نیز در نزد آموزه‌های حقوق بشری جهانی مطرح شده و تحت عنوان کار شایسته از آن یاد می‌شود. بر مبنای آنچه درباره اهمیت کار و تلاش در سیره رسول اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) دیده می‌شود، جست‌وجو پیرامون بحث کار شایسته و مطلوب به نحوی که بتواند نیازهای بشر از جهت حقوق بشر را نیز برآورده سازد، اهمیتی دوچندان دارد. به همین دلیل در پژوهش حاضر تلاش شده است تا با کندوکاو در منابع فقهی، ارکان کار شایسته در منابع فقهی از جمله در فقه اقتصادی که ناظر بر تحلیل منابع و اصول اقتصادی در فقه است، ارائه گردد. از طرف دیگر، این بحث نیز دغدغه پژوهشگر است که با توجه به مطرح شدن بحث «کار شایسته» از سوی مجامع و نهادهای بین‌المللی نظیر سازمان ملل متحد، الگوی ارائه شده از سوی فقه اقتصادی اسلامی دارای چه مزایا و معایبی است. بنابراین پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که دلایل و استنادات کار شایسته براساس اصول چهارگانه؛

که اصول فقهی نظیر لاضرر و لاجرح نیز بر همین موضوع تأکید دارند. همچنین در نهایت هم اصل لاضرر و هم لاجرح بر عدم گماشتن کودکان در محیط کاری از یک طرف و برخورد محبت‌آمیز با آنان از طرف دیگر توجه دارند. این رویه حقوقی در فقه اقتصادی نشانگر توجه به ابعاد کار شایسته و مطلوب در نظام حقوق بشر اسلامی است که حتی شکل جامع‌تری از آموزه‌های حقوق بشری محسوب شده و همواره بر نفی و طرد مناسبات نابرابر تأکید شده است.

۵. بحث

به بحث در مورد موضوع می‌پردازیم.

۵-۱. کار شایسته

مفهوم کار شایسته به عنوان یکی از اهداف مهم و استراتژیک سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۹م و در زمانی که خوان سومایا و در طی برگزاری مراسم اجلاس هشتاد و هفتمین کنفرانس بین‌المللی کار مطرح شد، بر سر زبان‌ها افتاد و در طی چند سال اخیر در گزارش‌ها و اسناد سازمان‌های بین‌المللی به چشم می‌خورد (رحمانی، ۱۴۰۰: ۷۵). بنابراین کار شایسته دارای ارکان و عناصری است که به طور مشخص با حقوق بشر، حقوق شهروندی و به صورت تخصصی با حقوق اقتصادی و اجتماعی شهروندان از جمله مسأله حق بر کار، تضمین آن، بهره‌مندی از حداقل دستمزد برای کارگران، حق بیمه، تأمین اجتماعی سروکار دارد. برشمردن عناصر و ارکان الگوی کار شایسته بسیار طولانی است و به طور مضیق، الگوی کار شایسته دارای چهار رکن اساسی است و دربرگیرنده: الف: آزادی تشکله‌ها، ب: منع کار اجباری؛ ج: منع تبعیض؛ د: منع کار کودک می‌باشد (مگ نواگتون و فرکس، ۲۰۱۱: ۴۵۰). بدین ترتیب سوبه‌های کار شایسته، هم به حق اعتراض و اعتصاب، حق کار

آزادی تشکله‌ها، منع بیگاری، نفی تبعیض و منع کار کودکان در فقه اقتصادی اسلام کدام هستند؟ فرضیه نوشتار این است: عناصر کار شایسته هم از حیث سلبی (نفی تبعیض، نفی نابرابری، منع کار کودک) و ایجابی (دعوت به کار مستمر و نوآورانه) که در اسناد حقوق بشری بر آنان تأکید شده، نه تنها در آموزه‌های فقهی اسلام دیده می‌شوند، بلکه پیشوایان دینی نیز در عمل، اهل کار و تلاش سازنده و مستمر بوده‌اند.

۲. ملاحظات اخلاقی

اصول و قواعد اخلاقی از جمله ارجاع‌دهی، استفاده دقیق و علمی از منابع مورد استفاده مدنظر نویسندگان مقاله است.

۳. مواد و روش‌ها

روش مورد استفاده در پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی و ابزار انجام پژوهش کتابخانه‌ای و مراجعه به متون و منابع اسنادی است.

۴. یافته‌ها

امروزه به دلیل اهمیت کسب و کار در جوامع مختلف، بحث کار شایسته از طرف نهادهای بین‌المللی نظیر سازمان ملل متحد و سازمان بین‌المللی کار مورد توجه قرار گرفته است. از نظر سازمان ملل، کار شایسته ابعاد مختلفی دارد که تعریف مضیق آن، دربرگیرنده آزادی تشکله‌ها، منع کار اجباری و بیگاری، نفی مناسبات مبتنی بر تبعیض و بی‌عدالتی و عدم به‌کارگیری کودکان می‌باشد. یافته‌ها نشان داده است که در فقه اقتصادی اسلامی نیز مناسبات یاد شده بسیار مورد توجه است؛ از جمله ناخرسندی ائمه معصوم (ع) از واداشتن کسی به کاری خلاف رضایت وی، توجه به نصیحت و امر به معروف برای ترویج روزی حلال، توجه مؤکد به عدالت و منع تبعیض

درست و دارای مزایای مکفی، منع تبعیض در محیط کار و عدم به کارگیری کودکان، زنانی که شرایط مناسب کار ندارند و یا حتی مردانی که شرایط مطلوبی ندارند، را در بر می‌گیرد.

۵-۲. کار و اشتغال به مثابه یک حق بشری

هرگونه فعالیت فکری یا بدنی که در قوانین چه داخلی و چه بین‌المللی مجاز بوده و منجر به کسب درآمد شود را می‌توان کار نامید. حق بر اشتغال از جمله آزادی‌های بنیادی و اساسی هر عضو جامعه انسانی می‌باشد. در اسناد بین‌المللی حقوق بشر و همچنین مقاله‌نامه‌های سازمان بین‌المللی کار، حق بر اشتغال، شرایط و محدودیت‌های آن مورد بررسی قرار گرفته است. علاوه بر این، بحث آزادی کار و منع بیگاری با حقوق بشر نیز ارتباط پیدا می‌کند و قواعد بین‌المللی متعددی در ارتباط با نقض حقوق بشر در صورت عدم کار آزاد و وادار شدن به کار اجباری و بیگاری مطرح شده است. به همین دلیل، بحث حق بر آزادی کار و منع بیگاری با حقوق بشر بین‌المللی از یک طرف و قوانین داخلی کشورها از طرف دیگر در ارتباط است و مصادیق نقض حق بر آزادی کار و بیگاری بر مبنای قواعد و اسناد بین‌المللی و اسناد داخلی قابل سنجش و بررسی است. در این راستا، معاهدات و قوانین بین‌المللی، منطقه‌ای و داخلی در راستای حمایت از حق بر آزادی کار، اشتغال و آزادی در انتخاب آن و حقوق هر کارگر در ابعاد مختلف مورد توجه قرار گرفته است (بیگی و همکاران، ۱۳۹۹: ۸۱). با این حال، حق بر آزادی کار توسط سایر اعمال و رفتارها از جمله بیگاری مورد تعرض قرار می‌گیرد. بیگاری یکی از معضلات اساسی در اقتصادی جهانی است که بر مبنای یکی از گزارشات سازمان بین‌المللی کار

(ILO) در سال ۲۰۱۶ م، تعداد ۲۵ میلیون نفر قربانی کار اجباری هستند که از این میان، ۱۶ میلیون نفر قربانی بهره‌کشی کار اجباری در فعالیت‌های اقتصادی نظیر کشاورزی، صنعت ساختمان، کار خانگی و سایر موارد کارهای صنعتی هستند. نزدیک ۵ میلیون نفر نیز تحت بهره‌کشی اجباری جنسی هستند و بیش از ۴ میلیون نفر نیز قربانی کار اجباری تحمیلی توسط مقامات دولتی هستند (ILO Et Al, 2017). از طرف دیگر خطرات بیگاری برای نوجوانان و کودکان نیز گسترش یافته است که به معنای نقض حق بر آزادی کار از یک طرف و رواج بیگاری در سنین و سطوح مختلف است. در راستای برآورده شدن حق بر آزادی کار در ایران و اسناد بین‌المللی، تلاش‌هایی صورت گرفته است که اغلب در قالب قوانین داخلی و قواعد بین‌المللی قابل ملاحظه هستند. از جمله: اعلامیه جهانی حقوق بشر، کنوانسیون بین‌المللی کار (ILO)، کنوانسیون‌های کار اجباری ۱۹۳۰، کنوانسیون راجع به بردگی، کنوانسیون حمایت از حقوق کارگران مهاجر و خانواده آنان، کنوانسیون حقوق کودک، کنوانسیون اشکال بد کار کودک، پروتکل راجع به پیشگیری، سرکوب و مجازات قاچاق انسان به ویژه زنان و کودکان و اساسنامه دادگاه بین‌المللی یوگسلاوی سابق و دادگاه بین‌المللی، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، میثاق بین‌المللی حقوق سیاسی و مدنی و کنوانسیون اروپایی راجع به حقوق بشر و ... می‌توان اشاره نمود. در اسلام نیز به تبع آموزه‌های فقهی و دینی، نظام حقوقی خاصی در ارتباط با کار، حق و حقوق کارگران و شرایط آنان از حیث انتخابات کار مناسب، بهره

است تا رفاه عمومی را که باعث رشد و ترقی ابعاد انسانی می‌شود، مدنظر قرار دهد. در آیه شریفه بیان شده است: «وَالْأَنْعَمَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ وَ لَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَ حِينَ تَسْرَحُونَ وَ تَحْمِلُ أَنْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بِلْغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَعُوفٌ رَّحِيمٌ وَ الْخَيْلَ وَ الْبِغَالَ وَ الْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَ زِينَةً وَ يَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ» (نحل: ۵۸). بر مبنای آیات قرآن، چارپایان نیز عواید مطلوبی برای بشر فراهم می‌سازند که در امور مصرفی، خوراکی، حمل و نقل کاربرد دارند. همچنین شکوه و زینتی برای انسان هستند که در کنار آنان، امور مشقت بار را بر عهده می‌گیرند.

اما در اسلام هر کاری مناسب و مورد تأکید نیست، بلکه رعایت حال سایر افراد جامعه و رزق و روزی حلال بسیار مورد توجه است. در همین راستا، در آیه ۳۲ اعراف نیز به صراحت حلیت بهره‌مندی از زینت‌های خداوند و روزی‌های پاکیزه او بیان می‌شود: «قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَ الطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ». در راستای تفسیر همین آیه شریفه، «زینت» را به لباس‌های آراسته و «طیبات من الرزق» را به روزی‌های لذت‌بخش و مورد علاقه تفسیر کرده‌اند (طبرسی، ۱۳۷۲: ۴: ۲۴۵). بنابراین کسب درآمد و بهبود وضعیت معیشت فردی و جمعی، ملاک نیست، بلکه کاری که پاکیزه بوده و باعث کسب روزی حلال شود، مورد توجه آیین اسلام است.

علاوه بر این، در برخی از مواقع، حتی رفاه گسترده و روی آوردن به افراط، طغیان تلقی شده است که موافق توسعه اقتصادی اسلامی نیست. در آیه ۶۷ سوره علق چنین فرموده است: «كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ إِنَّ إِلَهًا لَّهُمْ كَفَرًا أَفَلَا يَتَذَكَّرُ إِنَّهُ كَانَ رَءُفًا رَحِيمًا أَلَمْ يَجْعَلْ لَنَا جَنَّةً وَ بَدْنًا وَ نَسِيَ كَلِمَةَ تَذَكُّرٍ أَفَلَا يَتَفَكَّرُ إِنَّهُ كَانَ رَءُفًا رَحِيمًا أَلَمْ يَجْعَلْ لَنَا جَنَّةً وَ بَدْنًا وَ نَسِيَ كَلِمَةَ تَذَكُّرٍ أَفَلَا يَتَفَكَّرُ إِنَّهُ كَانَ رَءُفًا رَحِيمًا» (علق: ۶۷). این

مندی از مزایای خاص و... نیز مورد توجه قرار گرفته که در مباحث آتی بررسی می‌شود.

۵-۳. کار و تلاش شایسته در اسلام

در سنت نبوی، تأکیدات زیادی بر کار و تلاش برای عمران و آبادی جامعه شده است و همه پیامبران و امامان معصوم هم به لحاظ عملی و هم در مقام توصیه و تأکید، بر اهمیت و نقش کار در عمران و بهبودی وضعیت جامعه توجه نشان دادند. به نقل از امام صادق (ع) از کار و تولید به عزت یاد شده است (ابن بابویه، ۱۴۰۴: ج ۳: ۱۹۲). بنابراین برای حفظ نظام اسلامی از گزند تهدیدات و آسیب‌ها، ایجاد رضایت میان مردم و شهروندان، عمران آبادانی و وظیفه هر مسلمانی است. اما قراردادن این آبادانی بر مبنای وابستگی در سنت ما به شدت محکوم شده است و در موضوع «نفی سبیل» بدان پرداخته شد. در این باره بر تلاش و مجاهدت برای توسعه درون‌زا تأکید شده است. حضرت علی هم در این رابطه بیان کردند: «ملتی که آب دارد خاک دارد، ولی محتاج است خدا او را از رحمت خود دور کند (حمیری، ۱۴۰۳: ۱۱۵). بنابراین تنها داشتن منابع طبیعی و خدادادی به معنای خوشبختی و رفاه در یک جامعه نیست، بلکه کوشش و تلاش دائمی و بی‌نیازی از دیگران، وجه مهم کار محسوب می‌شود. بدین ترتیب کار و تلاش در جامعه اسلامی باعث رفاه و خودکفایی مردم از وابستگی به اجانب می‌شود. همچنان که با کار و مجاهدت، عمران و آبادی پدید می‌آید و این یک از نشانه‌های جامعه اسلامی است که مردم آن از رفاه مناسبی برخوردار بود و بخش مهمی از این وظایف بر عهده حاکم گذاشته شده است (صبحی، ۱۴۲۰: ۷۹). بدین ترتیب، الگوی کار مطلوب و شایسته در اسلام نه تنها به رفع نیازهای اساسی بشر می‌انديشد، بلکه به دنبال آن

بدین معناست که رفاه افراطی نوعی طغیان محسوب می‌شود. در مقابل این رویه، خداوند متعال، پرهیزگاری و شکرگذاری را مایه افزونی نعمت دانسته و بهره‌مندی از دنیا را تا جایی موجه می‌داند که موجب سرمستی و رفاه زدگی نگردد. «و لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ ءَامَنُوا و اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ و الْأَرْضِ» (اعراف ۹۶). بنابراین در اسلام، موضوع رفاه، هدفی ثانوی است. اما تحقق آن به منزله ارتباط بیشتر میان مردم و نظام سیاسی می‌شود و در صورت انجام وظایف حکومت در این زمینه، پذیرش اعمال و دستورات نظام سیاسی نیز با سهولت بیشتری صورت می‌گیرد. بر این موارد باید، هشدارهای دین اسلام را نیز در نظر گرفت که از جمله پرهیز از هدف دانستن رفاه و دل بستن به زخارف و زرق و برق-های دنیوی است. زیرا زرق و برق‌های دنیوی، عقل‌های ضعیف را فاسد و زایل می‌کند (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰: ج ۴: ۲۴۵). بنابراین ملاحظه افراط و تفریط و دوری‌گزینی از آنان و همچنین عدم گرایش به روش‌های حرام برای کسب سود و منفعت، وجه مهم کسب و کار در اسلام است.

در نهایت اینکه اهمیت کار و تلاش در اسلام، همسان با جهاد و مصداق کسب روزی حلال و نوعی عبادت آورده شده است. در همین راستا، امام باقر (ع)، امام پنجم شیعیان، حدیثی از پیامبر گرامی اسلام (ص) نقل کرده که ایشان فرمودند: «العبادة سبعون جزءاً أفضلها طلب الحلال». «عبادت هفتاد قسمت دارد و برترین آن رفتن در پی روزی حلال است» (حر عاملی، ۱۳۸۶، ج ۱۲، ۱۱). بنابراین در مکتب اسلام که فقه اقتصادی نیز بخش مهمی از آن است، کار و تلاش نوعی عبادت تلقی شده که هم در عرصه فردی، خانوادگی و اجتماعی، سازنده روح و جسم بشر

بوده و نقش مهمی در بهبود وضعیت جامعه نیز دارد. همچنین درباره اهمیت کار و تلاش نیز از آن به عنوان هم پایه جهاد در راه خدا یاد شده است. در همین زمینه از امام هفتم (ع) نقل شده که فرمودند: «من طلب هذا الرزق من حله ليعود به على نفسه و عياله كان كالمجاهد في سبيل الله». «کسی که درصدد کسب رزق و روزی از راه حلال آن باشد تا خود و خانواده خود را اداره کند، نظیر فردی است که در راه خدا جهاد کند (حر عاملی، ۱۳۸۶ ج ۱۲: ۱۲). از این احادیث می‌توان این نتیجه را دریافت نمود که انسان مسلمان می‌تواند در زندگی خود را الهی کند و همه روزه در حال عبادت و جهاد باشد و این در صورتی میسر است که بتواند کار و تلاش را سرلوحه زندگی خود قرار داده است و خود را محتاج دیگری ننماید. همچنان که کار و تلاش، سازنده و تعالی بخش روح و روان بشر و جلوگیری از کاهلی است. از این منظر جست‌وجوی عناصر و ارکان کار شایسته در فقه اقتصادی و نظام حقوق بشر اسلامی می‌تواند ابعاد و زوایای کار شایسته را به ما نشان دهد.

۴-۵. کار شایسته و حقوق بشر

حقوق بشر به عنوان موضوعی که حقوق برابر، آزادی افراد و بهره‌مندی از مزایای اجتماعی و اقتصادی را مورد توجه قرار می‌دهد، در عرصه کار و بهره‌مندی از شغل آزادانه و مزایای بدون تبعیض را نیز مورد توجه قرار می‌دهد. بدین ترتیب اگر بتوان کار شایسته را با رویکردی حقوق بشری نگریست، این رویه نیازمند در نظر گرفتن اهم مسائل و موضوعات مرتبط با حقوق بشر است؛ بدین معنا که تمامی دغدغه‌های حقوق بشری در کار شایسته لحاظ و مدنظر قرار گیرد.

۵-۴-۱. آزادی تشکرها

حق داشتن تشکل از جمله حقوق کارگران و عنصر مهم کار شایسته است که در اسناد حقوق بشری مورد توجه قرار گرفته است (صیرفیان باب‌الدستی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۹۱). ماده ۲۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر در این راستا بیان داشته است که «هر فردی حق دارد تا برای حفاظت از منافع خود اتحادیه صنفی تشکیل دهد یا به اتحادیه‌های صنفی بپیوندد». بنابراین حق آزادی و اظهارنظر از سوی اقشار مختلف پیوندی ناگسستنی با حقوق بشر دارد (پورقهرمانی، ۱۳۸۳: ۸۲). بدین ترتیب باید گفت که آزادی تشکرها بخشی از حق سیاسی برای کارگران محسوب می‌شود که از نظر حقوق بشر نیز بسیار مهم و حیاتی است. ماده ۸ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در این رابطه بیان داشته است: «دولت‌های عضو این میثاق خود را متعهد به تضمین... حق اعتصاب براساس قوانین هر کشور می‌دانند». همچنان که در همین ارتباط نیز مقاله نامه شماره ۸۴-۱۹۴۷ تحت عنوان حق اجتماعات و همچنین اجرای اصول مربوط به حق سازماندهی و مذاکرات جمعی بر حمایت از حقوق سندیکایی توجه نشان داده‌اند (افضلی اردکانی و مطهری فرد، ۱۳۹۵: ۱۲۸). با شناسایی این حق در اسناد جهانی به عنوان یک حق بدیهی برای کارگران، بررسی نگرش فقهی به این حق نیز گواهی بر حمایت یا عدم حمایت از یکی از مصادیق کار شایسته است. از این‌رو هرچند که این حق در منابع فقهی به صراحت نیامده است، اما از دیرباز و در چارچوب اصول و قواعد فقهی، اعتصاب، اعتراض، انتقاد و... چه به صورت فردی و چه به صورت جمعی مورد توجه فقها بوده است. همچنان که در چارچوب «نصح الائم» نیز بیان

شده است که اعتصاب نوعی نصیحت است که از رسول گرامی اسلام (ص) نیز نقل شده که فرمودند: «نصیحت یکی از سه چیزی است که قلب مؤمن را رها نمی‌کند» (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۲: ۳۳۶). این بدان معناست که کارگران و کسانی که تحت امر یک کارفرما اعم از دولت یا بخش خصوصی مشغول به کار هستند، در چارچوب اصل بیان شده می‌توانند از حق خود به شیوه نصیحت بهره برده و حقوق خود را مطالبه کنند. در صورتی که نصیحت یاد شده باعث تضییع حق دیگران یا برهم زدن محیط کار و کساد عرصه تولید منجر شود، مشروعیت دارد و در صورت گسترش این رویه می‌توان آن را به عنوان اصلاح تدابیر و حتی به سود حاکمیت تلقی نمود (افضلی اردکانی و مطهری فرد، ۱۳۹۵: ۱۳۱). بنابراین نصیحت و ارتباط آن با حق کار شایسته، به معنای حمایت از حقوق سیاسی و اجتماعی-اقتصادی کارگران است که هم در اسناد جهانی و هم به عنوان یک حق جمعی در فقه اقتصادی مدنظر است. حقی بدیهی برای کارگران و پشتوانه‌ای حقوقی برای حمایت از افرادی که در دنیای معاصر در عرصه کسب و کار فعالیت دارند که به وضوح در آموزه‌های فقهی و به تبع آن فقه اقتصادی قابل مشاهده است.

۵-۴-۲. منع کار اجباری

آزادی در انتخاب شغل و منع اجبار در کار، یک حق بدیهی و پذیرفته شده برای کار شایسته تلقی می‌شود. بر مبنای گزارش سازمان جهانی کار که در سال ۲۰۱۷ منتشر شد، نزدیک به ۵ میلیون نفر در خطر قربانی کار اجباری تحمیلی از سوی مقامات دولتی هستند (ILO Et Al, 2017). ضمن اینکه در پرتو آموزه‌های حقوق بشر، کنوانسیون‌ها و اعلامیه‌های متعددی شکل گرفته

شایسته است که می بایست مدنظر کارفرمایان و دولت نیز باشد.

بر همین اساس، جست‌وجوی مصادیق و عناصر کار شایسته در فقه یا به طور کلی در نگرش اسلامی حائز اهمیت است. به طوری که در فقه نیز دلایلی برای حمایت از «منع کار اجباری» مطرح شده است؛ از جمله در نامه‌ای از رسول خدا (ص) که به عبدالله بن جحش ارسال شد، فرمودند: «کسی را با اکراه به کاری وادار» (سبحانی، ۱۳۶۳: ۳۸۸). همچنین در زمانی که خلافت به حضرت علی (علیه السلام) رسید، از ایشان درخواست شد که مردم به امور مختلف وادار تا هزینه جبران مخارج تأمین شود که از ایشان نقل شده است: «من صحیح نمی‌دانم که فردی را به کاری وادار نمایم که باعث بیگاری و کار اجباری گردد» (محمودی، ۱۳۷۶، ج ۵: ۳۵۹). بنابراین منع کار اجباری در فقه اسلامی نیز مورد تأکید است که خود به معنای پیروی فقه اقتصادی از این آموزه‌ها می‌باشد و نتایج آن نیز حذف هرگونه بیگاری و کار اجباری و تلاش برای رعایت حقوق بشر به نفع کسانی است که در عرصه کسب و کار فعالیت دارند.

در ایران بر مبنای رویکردهای فقهی، و به تبع آن رویکردهای حقوقی منبعت از فقه نیز قوانینی سامان یافته است که بر حق آزادی کار از یک طرف و منع بیگاری از طرف دیگر توجه نشان دادند. بر همین اساس و با توجه به تأکیدات جهانی بر حق آزادی کار و منع بیگاری، جمهوری اسلامی ایران در این رابطه نیز قوانین و مقرراتی وضع نموده و یا بر مبنای قانون اساسی نسبت به آزادی کار و منع بیگاری توجه نشان داده است (بیگی و همکاران، ۱۳۹۹: ۸۳). علاوه بر قانون اساسی، قانون کار جمهوری اسلامی ایران نیز

که هریک بر منع کار اجباری یا توصیه به کار سالم و شایسته توجه نشان دادند؛ از جمله: اعلامیه جهانی حقوق بشر، کنوانسیون بین‌المللی کار (ILO)، کنوانسیون‌های کار اجباری ۱۹۳۰، کنوانسیون راجع به بردگی، کنوانسیون حمایت از حقوق کارگران مهاجر و خانواده آنان، کنوانسیون حقوق کودک، کنوانسیون اشکال بد کار کودک، پروتکل راجع به پیشگیری، سرکوب و مجازات قاچاق انسان به ویژه زنان و کودکان و اساسنامه دادگاه بین‌المللی یوگسلاوی سابق و دادگاه بین‌المللی، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، میثاق بین‌المللی حقوق سیاسی و مدنی و کنوانسیون اروپایی راجع به حقوق بشر و ... می‌توان اشاره نمود. هرچند از نظر اخلاقی و حقوق بشری، کار اجباری امری مذموم است، اما تصویب قوانین و مقررات در عرصه بین‌المللی، باعث تعهد دولت‌ها از یک طرف و همچنین ایجاد یک ضمانت اجرای لازم برای ممانعت از این عمل محسوب می‌شود (صابری، ۱۳۷۸: ۲۴۵). همچنان که تصویب قوانین و مقررات در راستای منع کار اجباری به عنوان یکی از ارکان مهم کار شایسته به معنای آن است که دولتهای ناقض این حق، در رسانه‌ها و افکار عمومی جهانی شناسایی شده و تحت عنوان «ناقضان حقوق بین‌المللی کار» شناخته شوند (عراقی، ۱۳۹۱: ۳۵۷). بر این اساس، انتخاب هر شغل به عنوان حقی فردی شمرده شده که در راستای یکی از اصول چهارگانه کار شایسته است. بر این موارد باید «تضمین کرامت انسانی» را نیز در کار شایسته مورد توجه قرار داد (سوماویا، ۲۰۰۱: ۵۴). بدین معنا که به کار گماشتن کودکان در عرصه کار، آشکارا در تضاد با مفهوم کار

امام موسی کاظم (ع) درباره آیه «یحی الارض بعد موتها» نقل شده است که می‌فرماید: «[خداوند] با قطرات باران احیا نمی‌کند، اما خداوند مردانی می‌فرستد که عدالت را زنده می‌کنند و زمین از راه احیای عدالت زنده می‌گردد» (کلینی، ۱۳۵۹، ج ۷، ۱۳۷۴). بنابراین بر مبنای نگرش اسلامی، جهان بر پایه عدالت بنا شده است و زمین نیز از راه احیای آن زنده می‌شود و پابرجا می‌ماند. این تأکیدات به دلیل اهمیتی است که در جهت جلوگیری از تبعیض و بی‌عدالتی مطرح شده است. به همین دلیل در اقتصاد اسلامی، هر شیوه‌ای که منجر به رشد اقتصادی شود و عدالت را ملاک قرار ندهد، در چارچوب عدالت‌خواهی دین باور قرار نداشته و اسلام بر روی آن خط بطلان می‌کشد (صدر، ۱۳۹۰: ۶۳۸). تبعیض قائل شدن در محیط کار و شرایط زندگی کارگران، متضاد با آموزه حقوق بشر اسلامی است و عدالت را نیز نادیده می‌گیرد. بنابراین تلاش برای رفع مناسبات مبتنی بر تبعیض چه به صورت آشکار و چه به صورت پنهانی و ساختاری، وجه مهمی از الگوی کار شایسته در فقه اقتصادی به شمار می‌رود.

بخش قابل توجهی از منع تبعیض به برقراری عدالت در جامعه اسلامی مربوط است؛ به طوری که ارزش و بزرگی عدالت در سطح اجتماع از منظر قرآن به حدی است که به صورت اصلی بنیادین بدل ناپذیر مطرح گشته و خداوند به طور قاطع به آن فرمان می‌دهد و آن را واجب می‌کند: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ... «يَا دَاوُدَ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْعَدْلِ». بر مبنای همین آیات، منع تبعیض در عرصه کار از منظر فقه اقتصادی به معنای برداشتن شرایط نابرابر برای کارگران و دوری از شرایطی است که در

سند مهمی در این زمینه است. در کنار این موارد، حق بر مالکیت، توانایی درآمد و کسب و کار ناشی از مالکیت و یا استعداد فردی نیز در زمره حق بر کار و درآمد محسوب شده و نیازمند حراست حقوقی و قانونی است. در اصول دوم، نوزدهم، بیستم و بیست و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، کرامت و ارزش والای انسانی و نفی هرگونه ستم و ستمگیری و حقوق مساوی آحاد مردم تأکید شده است. همچنین در بند ۴ از اصل چهل و سوم قانون اساسی، ضمن توجه به ارزش‌های برابری و تساوی در برابر قانون، به رعایت آزادی انتخاب شغل و عدم اجبار افراد به کار معین و نفی بهره‌کشی توجه نشان داده شد و تصریح شده است. علاوه بر این قوانین مربوط به کار از جمله قانون مصوب ۲۹ آبان ۱۳۶۹ مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام در راستای هماهنگی با قانون اساسی و ایجاد شرایطی برای انتخاب شغل آزاد و نفی بهره‌کشی تدوین شده است.

۵-۴-۳. منع تبعیض و کار و تلاش دائمی

منع تبعیض در واقع به معنای حاکم بودن عدالت در مناسبات زندگی انسانی است که از دیرباز در مکتب اسلام و به تبع آن در فقه اقتصادی مورد توجه بوده است. بنابراین هر شیوه‌ای در نظام اقتصادی که منجر به تبعیض و بی‌عدالتی گردد، نوعی ضرر رساندن به دیگری نیز تلقی می‌شود. این رویه به طور کامل درباره ربا نیز صادق است. زیرا وجود ربا در نظام بانکداری و کاربست آن در نظام بانکی کشور به معنای کنار گذاشتن رویه‌های تأیید شده در فقه اسلامی است که خود عاملی برای نابودی برکت در جامعه می‌شود. درباره اهمیت عدالت در نظام اقتصادی اسلام، آیات و روایات متعددی وجود دارد. حتی از قول

مطلوب و بهبود وضعیت زندگی آحاد جامعه، احترام گذاشتن به خلاقیت‌ها و نوآوری و ایجاد بسترهای مناسبی جهت رقابت فعالان عرصه کسب و کار بسیار مهم و حیاتی است.

۴-۴-۵. منع کار کودک

منع کار کودکان و اجبار آنان به همراه زنان، بخش مهمی از حقوق بشر معاصر و همچنین شیوه‌های تحمیل کار به دیگران است. این شیوه از کارها مصداق کار اجباری و بردگی تلقی شده و توسط جامعه بین‌المللی نیز محکوم شده‌اند (هریسی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۶). در همین راستا نیز دین اسلام هم به مسائل کودکان توجه خاصی داشته و منزلت و جایگاه خاصی برای کودکان در نظر داشته است. برای حمایت از کودکان در محیط‌های مختلف، اسلام والدین را امانت‌داران کودک معرفی می‌کند که باید برای آموزش و پرورش روحی و جسمی او کوشا باشند. در همین راستا پیامبر اکرم (ص) به حفظ شخصیت و کرامت توجه داده و فرمود: «أَحْبَبُوا الصَّبِيَّانَ وَارْحَمُوهُمْ». کودکان را دوست بدارید و به آنان ترحم و شفقت نمایید (کلینی، ۱۳۵۹، ج ۶، ص ۴۹) همچنین حضرت در روایت دیگری بوسیدن کودک از سوی والدین را موجب جلب پاداش الهی دانسته و شاد کردن او را موجب شاد کردن والدین توسط خداوند در روز قیامت معرفی کرده و می‌فرماید: «مَنْ قَبَّلَ وَلَدَهُ كَتَبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ حَسَنَةً وَمَنْ فَرَّحَهُ فَرَّحَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (کلینی، ۱۳۵۹، ج ۶، ص ۵۰). در روایت دیگری امام صادق (ع) می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ لَيَرْحَمُ الْعَبْدَ لِشِدَّةِ حُبِّهِ لَوْلَدِهِ» (همان) خداوند به واسطه محبت و مهربانی بسیار انسان به فرزندش، به او مهربانی می‌کند (کلینی، ۱۳۵۹، ج ۶، ص ۵۰). بنابراین کودکان به دلیل شرایط خاصی که در آن قرار

نهایت حقوق افراد را پایمال می‌کند. در آراء امام خمینی (ره) در این باره آمده است: «در حکومت عدل اسلامی، حقوق آنان [کارگران] به بهترین وجه رسیدگی شده و حق آنان اداره می‌شود» (موسوی خمینی، ۱۳۸۶، ج ۶: ۳۸۰). بنابراین اصل عدالت به عنوان یک اصل فراگیر ناظر بر ایجاد شرایط برابری است که باعث محقق شدن کار شایسته شود. در غیر این صورت، انگیزه کارگران و مخصوصاً کسانی که دارای توانایی کارآفرینی و ارتقاء در محیط کاری و شغلی را دارند، از بین می‌رود که عواقب آن برای فرد و جامعه، نامطلوب خواهد بود.

به علاوه اینکه کار شایسته علاوه بر رفع موانع و تبعیض‌ها، نیازمند تلاش دائمی و مستمر است. در آیه ۳۹ سوره نجم آمده است: «برای انسان بهره‌ای جز تلاش و سعی او نیست». از این رو پیامبران و امامان معصوم نیز همواره در حال کار و تلاش بودند. اگر مفهوم تضمین روزی از طرف خدا، نشستن در خانه و انتظار رسیدن روزی باشد، پیامبران و امامان که از همه آشناتر به مفاهیم دینی هستند، این همه برای روزی کوشش نمی‌کردند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۹: ۲۱). به همین دلیل پیشوایان اسلامی برای اینکه سرمشقی برای دیگران باشند، در بسیاری از اوقات کار طاقت فرسا می‌کردند تا بتوانند شأن و ارزش کار را نشان دهند و بهره‌گیری از ظرفیت‌های مادی و معنوی را به ما نشان دهند (محمدیان و حائری، ۱۳۹۳: ۲۳۷). بالاتر از کار و تلاش مستمر و بهره‌مندی از فرصت‌ها بدون تبعیض، کار شایسته در اسلام که بتواند از منظر حقوق بشر نیز قابل دفاع باشد، بر دو ویژگی مستمر بودن و نوآوری نیز تأکید دارد (ابدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۹۳). این بدان معناست که رسیدن به یک جامعه

بنابراین متمایز بودن فقه اقتصادی از آن جایی است که تولید ثروت و رشد و توسعه اقتصادی را هدف نمی‌داند، بلکه تنها ابزاری برای رشد و تعالی انسان به دور از هر گونه استثمار و کاری است که باعث عسر و حرج افراد جامعه از جمله کودکان گردد. بدین ترتیب فقه اقتصادی که چارچوب کار شایسته را معین می‌کند، بر مبنای فضائل اخلاقی بنا شده و نسبتی با شیوه‌های فسادانگیز و استثمارگونه ندارد.

منع کار کودکان، برخلاف موارد پیشین ناظر بر شرایط خاص کودکان از منظر فقه است که هم بر مبنای قاعده «لاضرر» و هم «لاخرج» بهره‌کشی اقتصادی از اطفال و نوجوانان را ناسازگار با اندیشه‌های اسلامی می‌داند (سیدی بنابی و موسوی تبار، ۱۳۹۷: ۹۵). زیرا ورود کودکان در محیط کاری و مواجهه با این شرایط دشوار که از توانایی آنان خارج است، در چارچوب شرع مقدس اسلام و فقه اقتصادی نبوده و از بین برنده کار شایسته است. بنابراین کار شایسته، کاری است که کودکان هم در محیط‌های رسمی و هم در محیط‌هایی نظیر خیابان (نظیر کودکان) نباید به کار گماشته شده و مورد استثمار منفعت‌طلبان و فرصت‌طلبان قرار گیرند. بنابراین منع کار کودکان در کنار منع تبعیض، حق داشتن تشکیل و کار و تلاش مستمر و نوآورانه می‌تواند به شکل متعامل، سازنده کار شایسته در نگرش فقهی در نظر گرفته شوند.

دارند، مستلزم حمایت و بهره‌مندی از مزایای خاصی هستند که با توجه به ضعف جسمی و عدم توانایی فکری و بدنی برای انجام کار در محیط‌های کاری و شغلی منع شده‌اند. به دلیل همین حساسیت و توجه ویژه، امیر المومنین (علیه‌السلام) نیز می‌فرماید: «اکرموا اولادکم و احسنوا آدابهم» (حر عاملی، ۱۳۸۶، ج ۲۱، ص ۴۷۶). فرزندانان را گرامی بدارید و به شایستگی تربیت کنید تا مورد مغفرت قرار گیرید. موارد یاد شده بخشی از راهبردهای پیشوایان دینی در خصوص احترام به شخصیت کودک و محبت و ملاحظت و احساس مسئولیت در برابر اوست و نشانگر آن است که تا چه اندازه در آئینه روایات از حقوق کودکان دفاع شده است و می‌توان در آن منشوری برای تضمین واقعی حقوق کودکان معرفی نمود.

بر مبنای همین آیات و روایات، قواعد فقهی در عرصه کار شایسته توجه خاصی به منع کار توسط کودکان مبذول داشته‌اند. به طوری که بر مبنای قاعده فقهی «نفی عسر و حرج»، هر نوع وضعیت حاکم بر بازار کار که انجام آن برای نیروی کار دشوار و مشقت‌آفرین باشد، نظیر زیاد بودن ساعت کار، نامناسب بودن شرایط کاری، عدم رعایت مسائل ایمنی و بهداشتی و... باید لغو شود (رضایی، ۱۳۸۴: ۶۹). بر این ممانعت‌ها باید منع کار کودکان را نیز افزود که در دین اسلام جایگاه و حقوق خاصی بدانها اختصاص داده شده است. بر مبنای همین قاعده و سایر اصول و معیارهای اخلاقی، اسلام و به تبع آن فقه اقتصادی منبعت از آموزه‌های اسلامی با فدا کردن ارزش‌های اخلاقی و انسانی در پای مصالح تولید (از جمله استثمار زنان و کودکان در امور تولیدی با کمترین مزد و اجرت) مخالفت ورزیده و شیوه‌های فسادانگیز را نمی‌پسندد (مطهری، ۱۳۸۶: ۲۱۰).

۶. نتیجه

حقوق بشر امری معطوف به همه اقشار و گره‌های اجتماعی است که بتوانند در چارچوب موازین عدالت، آزادی، برابری و کرامت انسانی، به حیات خود ادامه داده و به همین ترتیب دولتهای عضو سازمان ملل یا نهادهای غیردولتی که در کنوانسیون‌های حقوق بشری عضویت دارند، می‌بایست نسبت به رعایت حقوق شهروندان اهتمام کافی داشته باشند. یکی از اقشار مهم نیز کارگران هستند که به شکل قابل توجهی، بحث حق بر کار شایسته نیز با آنان پیوند خورده است. بر این اساس، سازمان بین‌المللی کار (ILO) با خلق کار شایسته و توصیه به کشورها و نهادهای مختلف، ابعاد آن را معین نموده که شامل: آزادی تشکلهای، منع کار اجباری و بیگاری، نفی مناسبات مبتنی بر تبعیض و بی عدالتی و عدم به‌کارگیری کودکان می‌باشد که در آموزه‌های حقوق بشری نیز همین موارد تأکید شده است. جست‌وجو در منابع فقهی و سیره پیامبر گرامی اسلام و ائمه (ع)، گویای توجه به عناصر کار شایسته هم از حیث سلبی (نفی تبعیض، نفی نابرابری، منع کار کودک) و ایجابی (دعوت به کار مستمر و نوآورانه) است که حتی آنان را از کار و تلاش دائمی باز نداشته است. از این‌رو پیوند قابل توجهی میان کار شایسته از یکسو و آموزه‌های حقوق بشری و حتی حقوق بشر اسلامی از طرف دیگر وجود دارد. بر مبنای همین اصول و قواعد چهارگانه که البته چکیده و عصاره کار شایسته را تشکیل می‌دهند، می‌توان نسبت به وجود یا عدم وجود آن در نظام‌های حقوقی و جوامع مختلف، ابراز نظر نمود. بررسی نشان داده است که در آموزه‌های اسلامی و به تبع آن در فقه اقتصادی، مناسبات مبتنی بر تبعیض چه در محیط کاری و

چه در رسیدن به یک شغل و دستمزد ناشی از آن مطرود و عین بی‌اخلاقی و نقض حقوق افراد تلقی می‌شود. همچنین در پرتو آموزه‌های دین اسلام، آزادی تشکلهای در چارچوب اصل نصیحت قابل بیان است که بر مبنای همین محدوده تعیین شده، کارگران و کسانی که در عرصه کسب و کار فعالیت دارند، می‌توانند مطالبات برحق و قانونی خود را درخواست نموده و حکومت را نسبت به حقوق خویش آگاه سازند. فقه اقتصادی اسلام بر منع بیگاری و کار اجباری و جلوگیری از استثمار دیگران توجه می‌کند؛ به طوری که انجام کاری برخلاف رضایت فرد به کار گماشته شده ناخرسندی پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) را در پی داشته است. در نهایت نیز کودکان در آموزه‌های اسلامی بسیار مورد حمایت هستند و توصیه‌ای برای حضور آنان در محیط‌های کاری نشده است. اصول و قواعد فقهی نظیر لاضرر، عسر و حرج نیز پشتوانه نفی کار اجباری و بیگاری یا وادار نمودن کودکان به کار در الگوی مطلوب و شایسته کار در نظام فقه اقتصادی اسلام محسوب می‌شوند.

۸. سهم نویسندگان

نویسندگان مقاله به صورت برابر و مشترک مقاله را به رشته تحریر درآورده‌اند.

۹. تضاد منافع

در این مقاله تضاد منافی وجود ندارد.

منابع**قرآن کریم**

— ابدی، سعیدرضا، ابدی، علیرضا، آگاه، وحید، تحلیل حقوقی و اندازه‌گیری کاستی‌های کار شایسته در ایران، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال پانزدهم، شماره ۳۹، ۱۳۹۲.

— ابن بابویه (شیخ صدوق)، محمدبن علی، من لایحضره الفقیه، قم: مؤسسه نشر اسلامی، ۱۴۰۴.

- بیگی، علی، رنجبری، ابولفضل، محمدزاده اصل، محمد، بیگی، جمال، حق بر آزادی کار و منع بیگاری در نظام بین‌المللی کار و حقوق اسلام، فصلنامه فقه و مبانی حقوق اسلامی، سال ۱۳، شماره ۱۴، ۱۳۹۹.
  - پورقهرمانی، بابک، نگاهی به کنوانسیون حقوق کودک و مباحث پیرامون آن، نشریه رواق اندیشه، شماره هشتاد و دوم، ۱۳۸۳.
  - تمیمی آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و دررالکلم، ترجمه و تحقیق: باقر میرعبداللہی، تهران: نشر مؤسسه فرهنگی و هنری دارالحديث، ۱۳۹۵.
  - حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، ترجمه عبدالرحیم ربانی تبریزی، تهران: انتشارات کتابچی، ۱۳۸۶.
  - رحمانی، زهره، مفهوم و ارکان کار شایسته، مجله پژوهش‌های حقوقی، دوره بیستم، شماره ۴۵، ۱۴۰۰.
  - رضایی، مجید، آثار برخی قواعد فقهی بر بازار کار، فصلنامه اقتصاد اسلامی، سال پنجم، شماره اول، ۱۳۸۴.
  - سبحانی، سید جعفر، فروغ ابدیت، قم، انتشارات دانش اسلامی، ۱۳۶۳.
  - سیدی بنایی، موسوی تبار، سید مرتضی، بررسی فقهی و حقوقی سوءرفتار با کودکان در لایحه حمایت از اطفال و نوجوانان و جایگاه آن در اسناد بین‌المللی، فصلنامه قضاوت، شماره ۹۴، ۱۳۹۷.
  - صابری، هنگامه، ضمانت اجرا در حقوق بشر دوستانه، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۷.
  - صبحی، صالح، شرح نهج البلاغه، به تحقیق علی نقی فیض الاسلام، چاپ اول، تهران: نشر هجرت، ۱۴۲۰.
  - صدر، سید محمد باقر، اقتصاد ما، جلد دوم، قم: نشر دارالصدر، ۱۳۹۰.
  - صیرفیان باب‌الدستی، مهرناز، عطریان، فرامرز، راعی، مسعود، نقش کار شایسته در رعایت موازین حقوق بشری کارگران با رویکردی به آموزه‌های فقهی، فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره چهارم، شماره چهارم، ۱۴۰۱.
  - عراقی، عزت‌الله، رنجبریان، حقوق کار، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۱.
  - کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۲، قم، اسماعیلیان، ۱۳۵۹.
  - محمدیان، علی، حائری، محمدحسن، تحلیلی فقهی حقوق کارگر در جامعه اسلامی با رویکردی بر آراء امام خمینی (ره)، دو فصلنامه مدیریت اسلامی، سال ۲۲، شماره دوم، ۱۳۹۳.
  - محمودی، محمدباقر، نهج السعاده فی مستدرک نهج البلاغه، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۶.
  - مطهری، مرتضی، نظری به نظام اقتصادی اسلام، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۶.
  - ملک افضلی اردکانی، محسن، مطهری‌فرد، مرتضی، بررسی جواز یا عدم جواز اعتصاب در حکومت اسلامی، فصلنامه سیاست متعالیه، سال پنجم، شماره هجدهم، ۱۳۹۵.
  - مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نور، قم: انتشارات مدرسه امام علی (ع)، ۱۳۷۴.
  - موسوی خمینی، روح‌الله، صحیفه نور، تهران: انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۸۶.
  - هریسی نژاد، کمال‌الدین، جنگجوی، فرزاد، لطفی، اکبر، مروری بر تضمینات منع کار اجباری در قوانین موضوعه ایران و اساسنامه سازمان بین‌المللی کار، ماهنامه کار و جامعه، شماره ۷۵، ۱۳۹۳.
- منابع انگلیسی**
- Mac Naughton, G. & D.F. Frex. "Decent Work For All: A Holistic Human Rights Approach." American University International Law Review 26 (2011): 441-483.
  - Somavia, Juan, Director General, s inaugural Address to the 12th Asian Regional meeting, August 2001.
- سایت**
- International Labour Organization, 2017.

